

FIECARE SPECTATOR E UN CRITIC VIRTUAL...

...De aici, pletora de critici dramatici (cred că sînt mai mulți decît dramaturgii și regizorii în funcțiune, la un loc).

Și tot de aici dificultatea de a defini substanța, sensurile și limitele criticii însăși.

Nu începe vorbă că tocmai caracterul deschis, direct, al spectacolului de teatru incită la critică. Ceea ce nu se întîmplă, de pildă, cu cartea; cuvîntul tipărit intimidează, inhibă, impune un respect cvasireligios. Dovadă: un foarte bun roman își numără cititorii cu zecile de mii și criticii pe degetele unei miini, în timp ce un spectacol mediocru poate fi văzut de sute de mii de oameni care îi fac, chiar după prima pauză, o spontană cronică orală, îndeobște mai reductabilă decît cea scrisă. De aici necesitatea ca acea scrisă să apară prompt, chiar a doua zi. Numai astfel va putea fi operativă și eficientă.

În descărcarea elementară a două subiectivități, cea de pe scenă și cea din sală, criticul este fatalmente un paratrăsnet. E greu să pretinzi unui paratrăsnet să fie obiectiv și lucid. Îi poți însă pretinde să rămînă un paratrăsnet.

CRITICA CRITICII

Să fim bine înțeleși, asta nu înseamnă nici pasivitate, nici lipsă de personalitate, ci — oricît de paradoxal ar părea — concretețe, acceptarea funcției de matcă spirituală, de catalizator în actul teatral.

Prin poziția sa mediană (ca să nu zicem centrală), criticul trebuie să știe în egală măsură să dea și să primească. Să nu uite că el fiind singurul care pînă la urmă așterne pe hîrtie —negru pe alb — niște păreri, e infinit mai vulnerabil decît autorul, interpretul, scenograful și regizorul.

Există o contracronică, o critică a criticii care țîșnește impetuos și simultan din teatru și din public. E o replică viguroasă, un dialog viu, purtat peste capul criticului, în care, de cele mai multe ori, teatrul și publicul cad de acord. Uneori, dreptatea rămîne de partea criticului. Alteori, nu. Oricum, critica criticii funcționează implacabil și n-o poți ignora, nici eluda.

CUTIA PANDOREI

Numai ușor crăpat, capacul a sărit în aer. Era prea sufocantă presiunea în cutia aceasta pe care — dacă ne gîndim bine — nimeni n-o ferecase. Cîțiva oameni de teatru și-au spus răspicat cuvîntul. Nu e deloc măgulitor pentru critica dramatică, dar se realizează de pe acum un consens care ar trebui să dea de gîndit.

Vor urma alte ecouri din lumea teatrului. De ce nu și din public? Ar fi edificator și instructiv.

În orice caz discuția a început pe un ton sincer, polemic, pe care l-aș recomanda întotdeauna criticii, și care mă îndeamnă să țin mai mult seamă de aceste prime răspunsuri decît de întrebările revistei „Teatrul”.

Pentru că aceste întrebări, redactate la modul „nu-i așa că...?” obligă, limitează, uniformizează (s-a și simțit puțin în răspunsurile anterioare).

Pentru că numai așa am șansa să nu repet lucruri spuse și răspuse și să împing discuția mai departe.

Aceasta-i întrebarea (!). Majoră, cuprinzătoare, bogată în sugestii. O invitație deschisă la o anchetă în sensul cel mai concret dialectic al cuvîntului.

Așa stînd lucrurile, mi se pare cam pripit răspunsul prompt și alarmat al „Contemporanului“.

Nu înseamnă că se reduce cu rea-credință critica dramatică de după 23 August la „puține merite și mari neajunsuri“, atunci cînd se face o revizie a sitei prin care s-au cernut mai bine de 20 de ani de teatru românesc. Nu există sită perfectă. La o cercetare serioasă și atentă îi descoperi găurile prin care a trecut uneori o făină cam groasă și chiar o vulgară tărîță, sau opacitățile, îngroșările și îmbîcșelile împletiturii, care n-au lăsat să treacă pulberea cea mai fină, asemenea polenului de pe aripile fluturilor.

Și atunci, pînă la descoperirea unui filtru perfect, practic de domeniul utopiei, nu rămîne decît să dregem sita.

Critica dramatică fiind instrumentul acela *principlal* și *eficient* pe care l-a cerut cu limpezime cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., dezbaterile angajează solidar întreaga critică dramatică, și nu vād de ce trebuie neapărat citat „cutare critic“ și „cutare cronică“, așa cum cere nota „Contemporanului“.

Poate că o asemenea discuție „la obiect“ ar limpezi o seamă de lucruri, dar ar complica neîndoios altele. Ar stîrni polemici nesfîrșite și cu atît mai inutile cu cît ar fi retroactive. S-ar întinde fără rost în spațiu și timp, și ar pierde din vedere esențialul pentru amănuntul semnificativ.

Pentru operativitatea și eficacitatea dezbaterii socot că e bine să rămînă la principii și să încerce să închege o sinteză.

Cînd ne întrebăm deci „cum stăm cu critica dramatică?“, cred că trebuie să încercăm să răspundem „ce îi datorăm“ și „ce ne mai este încă datoare“, global, solidar, critica.

Nu se pot tăgădui eforturile revistei „Teatrul“, de a publica piese românești, și efortul rămîne pozitiv, chiar dacă nu e totdeauna selectiv.

Nu se poate tăgădui nici fervoarea cu care cei mai mulți cronicari au sprijinit pătrunderea dramaturgiei noastre contemporane în conștiința spectatorului nou.

Dar tocmai aici mai rămîne foarte mult de făcut.

Nu-i mai puțin adevărat că creatorii spectacolelor își pot împărți frățește cu criticii meritele și păcatele la acest prea important capitol.

Cît privește arta spectacolului și analiza acestui complex fenomen, carența criticii e evidentă.

Cu rare și prețioase excepții, cronicarii nu pătrund în profunzimea procesului tehnic, în mecanismul creației interpretilor, scenografului, regizorului, compozitorului sau coregrafului.

De aici, suficiența, verdictul expedit, superficialitatea, de aici ineficacitatea și confuzia cronicii, nedumerirea și derutarea creatorului și spectatorului.

Încă o dată, regret că nu-mi pot îngădui acum concretizări în această nevroză problemă. Sint însă hotărît să scriu la timpul și locul potrivit ceva despre „Sensul și limitele clasicului“ și „Virtuțile și servituțile basmului teatral“, adică despre *Maria Stuart* și *Înșir-te mărgărite*; spectacole la care publicul pare să spună apăsător altceva (ceva mai aproape de gîndurile și intențiile mele) decît au spus mulți cronicari. S-au scris și se scriu multe cronici solide. O seamă de critici au, incontestabil, duh și haz. Dar de ce să nu recunoaștem că prea rar se scrie despre *compoziție, stil, componenta auditivă* (voce, emisie, orchestrația timbrelor într-o distribuție, relația voce-sunet-muzică într-un spectacol), *componenta vizuală* în relația ei organică (mimică, gest, expresie corporală, mers, atitudine, grupări, manevrarea mășelor, mișcarea gîndită compozițional, individual și în ansamblu, interdependența actor-decor-costum-grimă-lumină), despre gîndirea scenică dinamică, adică despre spectacol pur și simplu? Nu pledez pentru tehnicism. Ci pentru profesionalismul serios și competent.

Mi se pare că cea mai strălucită analiză a textului e inutilă ca un galoș pe malul mării, atunci cînd analiza spectacolului e înghesuită în cîteva rînduri, cu voie sau fără voie, confuze.

În largă albie a contemporaneității confluează mai toate întrebările și răspunsurile posibile la capitolul criticii dramatice.

Răspunzînd totuși — oarecum — chestionarului revistei „Teatrul“, trebuie să recunosc că criticii noștri au sprijinit și sprijină din răspuneri anumite tendințe înaintate în teatrul românesc.

Teatrul „Bulandra“, Teatrul de Comedie, Teatrul Mic și Teatrul „Nottara“ sînt formații teatrale în care „noul“ se practică cu seriozitate și consecvență, de la alcătuirea repertoriului după criterii avizate și informate pînă la omogenizarea ansamblului pe o treaptă artistică superioară, căutarea febrilă a profilului și, bineînțeles, realizarea unor spectacole inteligente, riguroase, uneori strălucite în interpretare, regie, scenografie.

A indica această consonanță cu semnele vremii, cu contemporaneitatea, e o datorie a criticarului de azi.

Datorie pe care critica noastră și-o face cu sîrguință.

Cîteodată cu prea multă.

Și cum orice exces de zel e primejdios, se întîmplă că unii critici, orbiți de lumina pe care o degajă teatrul X sau Y, nu-i mai văd umbrele.

Nevăzîndu-le, nu le consemnează ca atare, ci împing teatrele respective într-o amăgitoare iluzie a perfecțiunii.

Am convingerea că mulți dintre cei astfel zeificați știu singuri ce n-au făcut bine, ce ar face altfel dacă ar face încă o dată, și că nu-și pun apologetii la punct, din pură pudoare.

Miopia aceasta duce nu numai la fetișizări regretabile, dar și la imposibilitatea de a vedea limpede, adică obiectiv, altceva decît instrumentul propriei idolatrii.

Dacă teatrul românesc trăiește în plină zodie a comediei (nu întotdeauna de substanță), dacă drama și tragedia clasică sau modernă își fac loc mult mai greu decît grotescul și absurdul pe scenele noastre, dacă marii actori tragici și dramatici au dispărut și nu le-a luat nimeni locul, dacă sînt semne de recrudescență a teatrului de bulevard în dramaturgia și spectacolele noastre, criticii trebuie să-și asume o mare parte de vină.

Piccolo Teatro, Berliner Ensemble și Roger Planchon n-au bănuț că trecînd prin București vor zămislî un hibrid care va hrăni ani și ani snobismul la toate nivelurile: creatori, spectatori, critici.

Care mai sînt atunci adevăratele tendințe înaintate, adevăratele rămîneri în urmă, manifestări conservatoare, pseudoinovații?

Care mai e punctul de vedere propriu în raport cu fenomenul teatral universal?

Care mai sînt criteriile unei critici marxiste?

Cum rămîne cu contemporaneitatea, cu formarea conștiinței socialiste și desăvîșirea educației estetice a publicului?

Mă simt ispitit să citez pentru unii critici un poet polonez pe care Miron Radu Paraschivescu îl citează la rîndul său¹: „Dărîmînd statuile, aveți grijă de socluri. Mai pot servi. Ar fi aici perspectiva unei sinteze între iconoclastie și idolatrie: cultul soclului“.

Și tot M.R.P.: „Cred că sectorul în care critica devine creatoare este cel etic mai mult decît cel estetic.“

TEMUTUL CRITIC

Din capul locului trebuie să precizez — dacă mai e nevoie — că filipica mea nu vizează o seamă de critici maturi în gîndire și concepție artistică, cîrturari împătimiti, autori de cărți, eseuri, studii.

Naturi complexe, ei iubesc, cunosc și frecventează deopotrivă muzica, poezia, pictura. Înțelesul pe care îl acordă teatrului e și el, firește, tot complex. Critica lor e elegantă chiar atunci cînd e dură, suplă chiar atunci cînd e fermă. Nu lovesc, nu înjură, nu decapitează, și mai ales nu absolutizează.

¹ „Contemporanul“, 24 oct. 1965.

Obişnuţi să ţină condeiul în mână, ei nu-l iau drept bisturiu, scalpel, pumnal sau „lasser”, ci drept ceea ce este.
Nu cad în tentaţia facilă de a se folosi de el în mod abuziv, nedrept şi nedemn.
Dar, din păcate, sînt şi din aceia care o fac.
Şi ceea ce e şi mai grav, unii n-au nici măcar scuza tineretii bătaioase.
„Temutul critic” se autodefineşte printr-un orgoliu pueril.
Teribilismele lui nu sperie pe nimeni, dar indispun pe mulţi.

CE AŞTEPTĂM DE LA CRITICA TEATRALĂ

Cu cîteva luni înainte să moară, am avut o lungă discuţie cu Camil Petrescu.
Nu era prima. Avea să fie ultima. Era în camera lui de lucru, într-un mare fotoliu verde, cu spătar înalt.

Ore întregi l-am ascultat. Vorbea cu patimă, cu căldură, cu un licăr tineresc şi pur în pupila albastră.

Conducea „Teatrul” cu ardoarea cu care se bătuse o viaţă întreagă pentru un ade-vărat teatru românesc modern.

Semăna teribil cu iacobinii absolutului care sînt Gelu Ruscanu, Ştefan Ghiorghidiu, Andrei Pietraru.

Şi pentru că e vorba de teatru, semăna şi mai bine cu Ladima, „poet de esenţă rară, publicist ardent, om de cultură cu bogate resurse umane”, care — cum se ştie — făcuse cităva vreme şi cronică dramatică în „Veacul”.

Chipul acesta al lui Camil Petrescu, repetat în eroii săi, mi se pare că sugerează imaginea, portretul intelectual şi moral al criticului de care avem nevoie astăzi.

E prea mult dacă pretindem criticului lucrări de profunzimea „Modalităţii estetice a teatrului” sau „Falsului tratat pentru uzul autorilor dramatici” ?

Hotărît, nu.

Ne lipsesc studii, eseuri, sinteze, monografiile despre marile epoci ale istoriei tea-trului, despre curente şi şcoli, despre istoria decorului, a costumului, a locului de joc şi a spaţiului scenic, despre arhitectura teatrală.

Ne lipsesc cărţi despre grimă, lumină şi sonorizare, despre dans, euritmie, şi mai ales despre pantomimă.

Ne lipsesc cele mai elementare fişe despre opera şi concepţia lui Meyerhold, Vahtangov, Tairov, Craig, Reinhardt, Piscator, Dullin, Copeau, Jovet, Brecht, Lorca, Vilar, Strehler.

Ne lipsesc „panorame” ale teatrului contemporan american, englez, francez, ger-man, italian, spaniol, ca şi ale teatrelor socialiste.

În numărul trecut al revistei „Teatrul” se recunoştea că acestea şi multe altele ne lipsesc.

Cine să le scrie, sau cine să le impulsioneze măcar ?

Fără îndoială, criticii. Ceea ce nu absolvă de culpă editurile.

„Teatrul românesc în contemporaneitate”, carte scrisă în exclusivitate de critici, vorbeşte despre toate, numai despre critica dramatică, nu.

E simptomatic.

O critică constructivă nu poate fi decît polemică. Numai că spiritul polemic tre-buie să se nască mai întii între critici, pe tărîmul luptei de opinii.

NIŞTE ÎNTREBĂRI

Îmi îngădui să pun, la rîndul meu, cîteva întrebări, dintre care unele bănuiesc că şi le-au pus, altele ştiu cert că le-au şi aşternut pe hîrtie, la rîndul lor, mulţi dintre criticii noştri.

Întrebări care mi se pare că ar trebui să devină tot atîtea preocupări, nelinişti, probleme.

— Ce părere au criticii noştri despre actuala etapă a mişcării teatrale din ţară şi din Bucureşti ?

- Ce părere au despre profilul teatrelor bucureștene ?
- Consideră necesară înființarea unor studiouri experimentale, mai ales în București ?
- Sau, poate, a unor noi teatre în București ?
- Ce părere au criticii noștri despre rețeaua teatrelor din regiuni ?
- Sînt necesare *toate* aceste teatre ?
- Mai este cumva nevoie de alte teatre în țară ?
- Nu li se pare necesară înființarea unor teatre sătești ?
- Dar a unor teatre mobile ?
- În comparație cu teatrul studențesc din alte țări, cum stăm noi ?
- Dar cu teatrul de amatori ?
- E. satisfăcătoare cultura teatrală în școli ?
- Și în universități ?
- Dar în uzine, fabrici, întreprinderi ?
- Ce părere au despre școlile populare de artă ?
- Ce cred criticii noștri că trebuie făcut pentru afirmarea teatrului românesc pe plan universal ?
- Putem adăuga prin teatru încă un ecou al spiritualității românești la nivelul la care au făcut-o Eminescu, Enescu, Brîncuși, Arghezi ?

EUGEN ȚUGULEA

Directorul Teatrului de Stat din Oradea

„OBIECTUL CENTRAL AL ACTULUI CRITIC TREBUIE SĂ FIE ARTA SPECTACOLULUI...”

1. Deocamdată, insuficient. Se manifestă multe tendințe de subiectivism, în special în aprecierea dramaturgiei originale contemporane; și mai puține în aprecierea artei spectacolului.

Rămînerile în urmă sînt semnalate de critică (este și mai ușor), deși nu totdeauna de pe poziție constructivă, în timp ce asupra fenomenelor novatoare există controverse derutante, cu atît mai mult cu cît fiecare își susține subiectiv — și nu totdeauna cu cele mai reale argumente — punctul de vedere.

2. Criteriul după care trebuie apreciat un spectacol nu poate fi altul decît modul — simplu și expresiv artistic — prin care ideea piesei este transmisă spectatorului.

Criticul — deși exprimă o părere personală — trebuie să privească spectacolul de pe o poziție mai generală, mai obiectivă. În acest caz — fiind și bine argumentată — ea este creatoare. Ce ne facem însă cu acei critici care consideră că, în afara judecății lor, nu poate exista și o alta? M-a indignat risipa de „argumente” căutate de Radu Popescu, în „Magazinul”, pentru a încerca să distrugă munca — cel puțin meritorie — a unui regizor, depusă la realizarea spectacolului *Caragiale-Ionescu* la Teatrul Mic.

3. Depășind — cu sute de ani — commedia dell'arte, obiectul central al actului critic trebuie să fie arta spectacolului ca expresie a conținutului și valorii textului. Să lăsăm — cred că e timpul — analiza literară a textelor pe seama criticilor literari. Ei nu au dreptul la existență ?

4. Insuficient. Presa centrală „bate” provincia numai la premierele pe țară. Oare celelalte spectacole nu fac parte tot din mișcarea noastră teatrală ?

Cît privește presa regională, cu toată strădania, este sub nivelul dorit, cu iz de diletantism și — aproape totdeauna — cu un puternic caracter de patriotism local. Sînt și excepții (chiar și în regiunea noastră), dar destul de rare.

5. Consider că poziția criticii noastre este de apreciat. Nu și pregătirea de specialitate, de multe ori ! Chiar și presa regională — a noastră, de exemplu — nu